

אובססיה של אי-אשמה

יואנה טוקארסקה-באקיר

מפולנית: מירי פז

נדמה שאנשים רואים רק מה שהם יודעים. כיצד מתרגמים הפולנים את מה שהם יודעים - על עצמם ועל השואה - לאי-אשמה פולנית? השאלה מה יודעים הפולנים מופנית קודם כל - בצדק ושלא בצדק - להיסטוריונים. בצדק, משום שההיסטוריונים הם הקובעים את תוכניות הלימודים בהיסטוריה לבתי הספר. לא בצדק, משום שהדוגמה הגרמנית מלמדת כי אשמה היסטורית - אפילו כשהיא מבוססת על הידע המוצק ביותר - אינה נוצקת בקלות בתודעה הלאומית.

על היסטוריונים פולנים מוטלת האחריות - אם ניתן בכלל לדבר על אחריות - למה שהפולנים אינם יודעים על השואה. ההיסטוריונים שלנו נגועים בחטא של הזנחה. חטא זה נעוץ לעתים בזהירות-היתר הטבועה בהם ומסיטה אותם מנושאים מסוימים. כבר בראשית דרכם יודעים היסטוריונים צעירים מהו מחירו של פרסום 'בטרם עת' בפולין. היסטוריון, ככל איש אקדמיה, רוצה, קודם כל, להיות 'רציני'. בפולין, רציני הוא מי שאינו שנוי במחלוקת. להיסטוריון פולני בלתי שנוי במחלוקת לא אצה הדרך; הוא מתבונן בסלחנות מהולה בזולל בעמיתו הנחפזים.

מה תועלתם של היסטוריונים מתמהמהים שכאלה, בארץ שבה אחרוני העדים למלחמה ולשואה הולכים לעולמם? השתהותם אינה ברורה לי; תועלתם לא ידועה. גינטר גראס חזה את ההמשך הצפוי: בני ארצו יאלצו לשאת את מטען ההיסטוריה של אבותיהם. כנראה שגם ילדים ונכדים פולנים עתידים לזכור במקום אבותיהם ואבות-אבותיהם השותקים. ההיסטוריונים הפולנים לא יטרידו את אחרוני העדים בשאלותיהם. העדים האחרונים למלחמה ולשואה ייקחו עמם אל הקבר את כל מה שעדיין ניתן לספר על מעשי הסחטנות וההלשנה של השמאלצובניקים; על 'המשטרה הכחולה' (המשטרה הפולנית שעבדה בשירות הגרמנים במלחמת העולם השנייה ונקראה כך בשל מדיה הכחולים - מ'פ), על הפוגרום בווארשה בחג הפסחא בשנת 1940; על כמרים שהסגירו יהודים שאת שמותיהם שמעו במהלך וידויים, כפי שסיפר מרק אדלמן לאנה גרופינסקה³.

על הפשעים בידובנה וברדזילוב; על הטקס התמים של "שריפת יהודה איש קריות" בתקופת המלחמה; על כוסות מים שפולנים מכרו ליהודים אשר נדחסו ברכבות המוות תמורת מטבעות זהב; על "אקציית הרכבות" ב-1945, שבמהלכה הורידו אנשי הכוח הלאומי החמוש מן הרכבות כ-

200 יהודים, תושבים חוזרים מברית-המועצות,

וירו בהם למוות; על רציחות של יהודים שחזרו לבתיהם אחרי שגורשו מהם בתקופת המלחמה; על הפוגרומים בקילצה ובקרקוב; על מאות הלשונות שעדיין אינן ידועות, בתקופת המלחמה ואחריה.

האם ילדים ונכדים בפולין אמורים לזכור כל זאת במקום אבותיהם ואבות-אבותיהם? אין ספק שזה יקרה, אם נחכה להיסטוריונים המתמהמהים שלנו. נניח אפוא להיסטוריונים להתבצר בחשיבותם העצמית, וננהג כמו יאן תומאש

גרוס: נתחיל לדבר על זה.

גישה חדשה למקורות

זיגמונט באומן כתב, שהסוציולוגיה בת ימינו מלמדת על השואה פחות מכפי שהשואה מלמדת על הסוציולוגיה. איני יודעת אם לפרובוקציה של באומן היתה השפעה כלשהי על כתיבתו של יאן תומאש גרוס. מבקריו של גרוס תוקפים אותו יותר מכל על כך, שבמודע או לא במודע, הוא קורא עליה תיגר. בעיני הדבר החשוב ביותר בספרו של גרוס הוא 'הגישה החדשה למקורות', המקוממת כל כך את ההיסטוריונים

לושה חתני פרס נובל נפגשו בקיץ 2000 בוויילנה כדי לדבר על זיכרון. מן הדברים שנאמרו שם זכורים לי, למרבה האירוניה, רק דבריו של גינטר גראס על הזיכרון הגרמני ותהפוכותיו המוזרות. טקסי הזיכרון הקיבוצי, סיפר גראס בוויילנה, מטרידים במיוחד את הדור הישן בארצו. טקסים אלה מהווים חלק מ'עבודת זיכרון' - מושג שגראס התייחס אליו בלגלוג מסוים. הזיכרון אינו רצוני, לדבריו; הוא קיים או אינו קיים. אבל הגרמנים הרי לא היו גרמנים אלמלא המציאו איזה חידוש לשוני משלהם. עבודת הזיכרון הנדרשת מן הגרמנים היא 'הודאה באשמה'. אך הודאה באשמה נדחית מיד בטענה ש"מדובר בהשמצה מרומזת. אנו ממשיכים לטפח גישה זו בשום-לב כיוון שבמשך עשרות שנים, בכל עת שההיסטוריה נתקלת בנו שוב, היא מעובדת מחדש בידי דורות צעירים יותר, אלה שמטען ההיסטוריה עוד לא רובץ עליהם. דומה שהילדים והנכדים זוכרים במקום אבותיהם ואבות-אבותיהם השותקים. דומה שהפשעים [...] נטענים במשמעות רבה יותר ככל שהמרחק מהם גדל".

ההיסטוריונים המתמהמהים

דבריו של גראס, המצוטטים כאן מתוך מאמרו "שתיקת הזיכרון"¹ אינם נושאי בשורה טובה, אבל הם מבוא טוב לתרומה הצנועה שברצוני להוסיף בשולי הוויכוח שמערור שכנים, ספרו של יאן תומש גרוס על הפשע בידובנה.² אני עוקבת אחרי הוויכוח הזה ממקום שבתי בגרמניה. במבט מרוחק מן החוץ, המערער צנזורה עצמית או אחרת, אני מבחינה ביסודות מסוימים בוויכוח הזה, שאחרת לא

הייתי יכולה להבחין בהם. איני יכולה להימנע מן ההשערה, שגרוס לא היה כותב את שכנים אילמלא עבד מחוץ לפולין. אני לא מתכוונת לצנזורה של הסביבה או זו של חוגי האקדמיה, אלא לתופעה אופטית: מקרוב, ובמיוחד מבפנים, פשוט לא רואים דברים מסוימים. מקרוב לא רואים את האובססיה הפולנית: אי-אשמה. מקרוב לא רואים כיצד שיגיון אי-האשמה חולש על כללי הוויכוח הציבורי והפרטי המקובלים בפולין. ויותר מכל, לא רואים את "הסירוב האומלל להתבוננות עצמית מעמיקה" - כהגדרת הפילוסוף הנזיר תומס מרטון - הגלוי לעיני כל, רק לא לעינינו.

מקרוב לא רואים את האובססיה הפולנית: אי-אשמה. מקרוב לא רואים כיצד שיגיון אי-האשמה חולש על כללי הוויכוח הציבורי והפרטי המקובלים בפולין

שערכו של אדם נקבע על פי יכולתו להשתכנע. השקפה זו כבר יצאה מן האופנה מזמן. הזמנים השתנו: מי שמשתכנע בקלות לא נחשב כיום לפילוסוף או לקדוש, אלא - למרבה הצער - לשוטה. חידה היא, כיצד אנשים מסוגלים לשנות את השקפתם היום.

נראה כי מי שמשוכנע מהגישה החדשה למקורות של גרוס הוא האדם שבקולו דיבר צ'סלב מילוש על החולד-השומר עם הפנס האדום במצח; הוא האדם שאליו כוונו דברי המבקר האיטלקי ניקולה קיארמונטה (Chiarmonte Nicola), הכותב על 'נברן המצפון', ואליו פנו יאן בלונסקי במאמרו 'פולנים מסכנים מסתכלים בגטו'; יאן יוזף ליפסקי במאמרו 'פולין - שתי ארצות, שתי אהבות מולדת', ותדאוש מזובייצקי במאמרו 'אנטישמיות של אנשים עדינים וטובים'.

אלה הם טקסטים חשובים שכמעט נשכחו. אנחנו קוראים מעט וגרוע, וזוכרים עוד יותר גרוע. "אי אפשר לצוות לזכור", אמר בהתחמקות הסופר הגרמני מרטין ולור ('דר שפיגל', 2.11.1998), שעורר בגרמניה

שלנו ונראית להם 'שערורייתית'. גישתו של גרוס למקורות גורמת אפילו לעיתונאי יאצק ז'קובסקי להעלות רוחות רפאים פוסט-מודרניסטיות. מה כל כך 'שערורייתית' בגישתו של גרוס? גרוס טוען בשכנים, שעמדת המוצא שלנו לכל עדות של ניצולי השואה חייבת להשתנות; במקום להתייחס אליה בספקנות, עלינו לקבלה ולאשר אותה.

אין להמעיס בחשיבותו של אימות המקורות, אך נדמה לי שמדובר במשהו יותר חשוב לאין שיעור. כדי לא לקרוא לדברים בשמם בטרם עת, אספר שני סיפורים. ברחוב חלודנה בווארשה נמצאת מגדניה ותיקה, שבה אני יושבת לעתים קרובות עם בני משפחתי. מבעד לחלון נשקף מראה שתמיד נדמה לי מוכר באורח מוזר: רחוב חלודנה מכותר בצלילית הכנסייה על שם פיוטר הקדוש, ולידו אבני מרצפת נושנות - כנראה האחרונות מסוגן בווארשה - בהן טבועים עקבות של מסילת חשמלית. רק כשראיתי את סרטו של אנדז'י ואידה, קודצ'אק, התחוויר לי עד כמה אני נבערת. הבנתי שכאן, מעל רחוב חלודנה, היה גשר העץ המפורסם שחיבר בין שני חלקי הגטו, הקטן והגדול. הבנתי שבשל כך מגיעים לכאן אוטובוסים של תיירים. מן המגדניה נראו צעירים זרים חובשי כיפות עומדים ברחוב הגשום ומקשיבים למדריך. נדמה היה שהם גם מתפללים.

יום אחד התחילו לחפור בכיכר המונומנט ברחוב חלודנה. כעבור זמן מה הוצבו שם צלב ולוח עם הכתובת 'כיכר על שם הכומר יז'י פופילושקו' (כומר קתולי שתמך בתנועת סולידריות, ונרצח ב-1984). האנשים שקראו לכיכר ליד רחוב חלודנה בשמו של קדוש פולני מעונה לא היו בעלי כוונות רעות. ובכל זאת, יש הרבה כיכרות בווארשה, אך יש רק גשר אחד מעל רחוב חלודנה. כמוני, גם פקידי הרשויות בווארשה לא זכרו את הגשר הזה. הזיכרון שלנו הוא מקום שאין בו יהודים. ברעיון של של יאן גרוס יש, אם כן, איזושהו תיקון למצב הזה. כולנו זקוקים לגישה חדשה למקורות'.

למי שעדיין אינו מבין מדוע אנו זקוקים לגישה חדשה למקורות', אספר סיפור נוסף, אף הוא אמיתי. לפני כמה שנים ארגנו סטודנטים לאתנוגרפיה מסע לאזור יאקוטץ. הם לא מצאו שם שאמאניזם מעניין במיוחד. לעומת זאת גילו שלמקומיים יש זיכרון מיוחד במינו על ההיסטוריה הקרובה שלהם. הכפר שכן על אדמה קפואה, בדיוק במקום

שבו נמצא פעם מחנה עבודה. הסתבר שחיים על קברים - ליתר דיוק, על יד התהום שלתוכה הושלכו גוויות אדם - היו בלתי אפשריים. הילדים מתו בהמוניהם. האתנוגרפים, שלרגע חדלו להיות אתנוגרפים, התבקשו לשאת תפילה קתולית לזכר המתים. תפילתם של זרים נועדה, כנראה, להשקיט את מצפונם של המקומיים. היו בהם מי שתוגמלו בעבר על לכירת נמלטים מן המחנה ועל הסגרתם (לשם הוכחה, די היה להביא כף יד לבנה, אופיינית, של הקורבן). זהו סיפור נאיבי וחינוכי גם יחד. הוא עצוב כי הוא מלמד על התפוררות התרבות המקומית (תפילות השאמאנים כבר אינן משפיעות, ומתבקשות תפילות אחרות). אבל הסיפור גם מעודד: הוא מוכיח את ממשותו של עולם הרוח - אצל היאקוטים, כמובן.

הפוגה מן האמת

לגישה החדשה למקורות שמציע גרוס יש חיסרון אחד: היא משכנעת את המשוכנעים בלבד. הסופר והמסאי הפולני סטניסלב וינצנץ (Stanislaw Vincenz) אמר פעם - בהשפעת אפלטון וסוקרטס -

גרפיטי, וילנה 2005

ויכוח על הזיכרון. ראוי בכל זאת לשאול, מדוע הזיכרון שלנו כה גחמני, מדוע הוא סרבן ציות כה עיקש כשמדובר בעניין שנראה, ללא כל ספק, מוסרי ונכון כל כך?

הזיכרון הקיבוצי מזולזל בעובדות ובהצהרות. העובדות מובנות מאליהן להיסטוריונים, אך הזיכרון האנושי אינו מחויב להן. ושוב אסתייע בדוגמה הגרמנית. החברה הגרמנית ראויה להערכה על תהליך החינוך העצמי שהחלה בו אחרי המלחמה. עם זאת די לראות כיצד מגיבים ההמונים בשעות מבחן מסוימות, כדי לפקפק ביעילותה של העבודה העצומה שהושקעה במשך יותר מחמישים שנה בהברות העצמי מחדש ('אוטו-רה-סוציאליזציה'). נאומו של הסופר מרטין ולור בכנסיית סט' פאול בפרנקפורט בשנת 1998, שבמהלכו מחה נגד "הפרקטיקה המזוכיסטית שבהצגתה הבלתי פוסקת של החרפה הגרמנית" ו"האינסטרומנטליזציה של הזיכרון על אושוויץ", נתקבל בתשואות ממושכות בקרב הנוכחים, רובם נציגי האליטות האינטלקטואליות והפוליטיות. אנשים אלה הרי ידעו את העובדות לאשורן. אולם נגד עובדות אלו בדיוק מחו האנשים הנכבדים שהריעו למרטין ולור בכנסיית

סט' פאול. הם תבעו הפוגה מן האמת; הם תבעו את הזכות להסב את מבטם ממנה. האיש היחיד שלא קם ולא הריע למרטיץ ולזר היה איגנץ בוביס הקשיש, ראש הקהילה היהודית בגרמניה.

יודי על פשעי אחרים

אתנוגרפיה, תחום ההתמחות שלי, אינה עוסקת בעובדות, אלא במה שאנשים מספרים על העובדות. דברים שאנשים מספרים על העובדות הם "איוולת" בעיני ההיסטוריון. אין זה מפתיע שההיסטוריון ניצב חסר אונים לנוכח אשליית הזיכרון הקיבוצי. לזכותו של גרוס ייאמר, שבספרו על ידוובנה ובחיבורים אחרים שלו, הוא עוסק לא רק בעובדות אלא גם במה שאנשים מספרים על העובדות.

כאשר מתעורר ויכוח על יחסי פולנים-יהודים בהקשר של השואה, חוזרים הפולנים ואומרים, כל אחד בתורו, אותם הדברים. בהתחלה, כשההיסטוריונים חוזרים על טיעון ה'בטרם עת' המקודש שלהם - טיעון שגם הכותבים ב-'Kultura', ירחון הגולה הפולנית בפאריס, השתמשו בו - השיחה אינו קולחת. אף על פי כן, השיחה נוסקת במפתיע לאיזו בשלות איכותית כשהיא עוברת ל'יודי על פשעי אחרים', כדברי סטנצ'יק, הליצן במחזה *חתונה* של סטניסלב ויספיאנסקי. דוגמאות לוודיזים על פשעי אחרים יש במכתבים המציפים בהמוניהם את מערכות העיתונים בעקבות פרסום מאמרים הפוגעים בדוגמה של אי אשמת הפולנים כלפי היהודים. (עורך יקר, האם מכתבי תגובה כאלה מגיעים אל שולחנך גם ברגעים אלה?)

שיח פולני אמיתי על אנטישמיות כולל שורה של נושאים אופייניים, המתגלמים בין השאר ב'תמונות חיות', הנשלפות מיד ומוקרנות כל אימת שנשמעת המילה 'שואה'. טועה מי שמצפה למצוא כאן תמונות מוזעזעות של רצח עם. זה מתחיל בקלישאות כנסייתיות ישנות, כמו 'דמו עלינו ועל ראש בנינו', או 'נתפלל בעבור היהודים הכופרים'.

אריכות הימים של הקלישאות הללו אינה מעוררת כל תמיהה; בכל שנה חוזרים עליהן בתפילות יום שישי הגדול לפני הפסחא. בהמשך מוקרנת תמונה מן השנים שלפני המלחמה: יהודי בלבוש שחור מתרווח על ספסל על יד המזרקה בגן סאסקי בווארשה כאילו הוא מתכוון כבר למילוי ההבטחה 'לכם הרחובות, לנו - הבניינים'. בתמונה הבאה, יהודים אחרים

בלבוש שחור מברכים בלחם ובמלח - תחילה את הרוסים ואחר כך את הגרמנים ואחר כך שוב את הרוסים. בתמונה הבאה היהודים טורפי-הפולנים, שהובאו בידי הסובייטים לפולין, מפגינים לראווה את הקומוניזם ואת היהדות שלהם בשירות הביטחון הפולני שלאחר המלחמה. בתמונות הבאות, יהודים - הפעם מוסוויים מאחורי שמות פולניים - מוצצים את דמה של פולין בתקופת גומולקה וגיירק, ובחוצפה האופיינית להם תופסים את העמדות הבכירות ביותר במאפיה הפיננסית אחרי 1989.

הוודי הפולני על פשעי אחרים חייב להסתיים בחרטה, שגם היא תהיה, כמובן, של מישהו אחר. החוזר בתשובה מחויב שלא לספר דברי הבל על אנטישמיות פולנית דמיונית. "העורכים יודעים היטב איזה נזק גרמה האנטישמיות הפולנית למעמדה של פולין בחו"ל. האם הנפנוף המלאכותי בה אמור לתקן נזק זה?" שאל ב-1957 אלכסנדר גרוביצקי ב-'Kultura'.

"חברים!" קרא בתיאטרליות הסופר וההיסטוריון פאבל יאסיניצה (Jasienica Pawel) באספת בחירות של אגודת הסופרים הפולנית

ב-1968, "מסיבות הידועות רק לו, מישהו מנסה להכתים את עמנו בתווית אנטישמית [...] אין דבר שעלול לגרום לנו יותר נזק מהפצת הדעה בעולם שאנו אומה של אנטישמים". דבריו מתקבלים "בתשואות רמות וממושכות", כמתואר ב-'Kultura'.

התשואות והתרועות נמשכות גם כיום. אחרי פרסום מאמרו של יאצק ז'קובסקי שוב נשמעו אזהרות, לפיהן דיון פומבי ביחסי פולנים-יהודים יזיק לעניינה של פולין ויגרום לתבוסה פולנית בבית המשפט בניו יורק, בתביעות להחזרת רכוש יהודי.

'פסיכואנליזה של אנטישמיות פולנית'

חוקרת ומבקרת התרבות מריה יניון ניסחה פעם תזה, שעל פיה אין תרופה ל'בעיות פולניות מקוללות' זולת פסיכואנליזה יסודית. תזה וזה בהקשר זה ניסח קונסטנטי ילנסקי, מייסדי 'Kultura', ירחון הגולה הפולנית בפריס. ילנסקי נוכח לדעת, שכל דיון בבעיית האנטישמיות הפולנית מעל דפי 'Kultura' גורר אחריו מכתבים למערכת של קוראים נזעמים הנזעקים להגן על הכבוד הפולני. ב-1957 ערך 'Kultura' משאל בנושא יחסי פולנים-יהודים, ולצורך זה שלח שאלונים לקוראיו. החלק הראשון של השאלון נשא את הכותרת הפרובוקטיבית 'פסיכואנליזה של אנטישמיות פולנית'. התשובות היו ספורות ואחידות באופיין, דבר שגרם לילנסקי להסיק מסקנה הטמונה בשאלה: "האם ייתכן שרפאל מאלצ'בסקי (הצייר והסופר) צדק באומרו, שאנטישמיות פולנית היא פסיכוזה המונית? הפולנים מגיבים כמו פציניטים פרטיים הלוקים בפסיכוזה: בריחה מן הבעיה, הכחשה תקיפה של עצם קיומה, ואכזריות כלפי עצמם אחרי ההכרה במחלה?"

הוויכוח הפולני - הפרטי והציבורי - על אנטישמיות, כולל הוויכוח על ידוובנה, נגוע בכל התסמינים הללו. ואמנם, מהי ההאשמה הנמרצת כלפי 'החלאה שבחברה' בביצוע הפוגרומים, אם לא בריחה מן הבעיה או הכחשתה? ומהו היחס בין 'החלאה' שבחברה לבין האנשים ההגונים

מדוע קשה כל כך להביט בפניהם של היהודים? ובאמת, מדוע שלא נקשיב ליהודים המדברים ב"שפת הטררגדיה שלהם"

בה, כאשר באזור מאלופולסקה לבדו רשמה 'ארמיה קריובה', המחותרת הפולנית האנטי-נאצית, שמות של 60,000 שמאלצובניקים? מניין האמפתיה לאחים לאודנסקי - מן המבצעים האכזריים ביותר של הפוגרום בידוובנה - על סבל ונזק שבוודאי נגרם להם מידי יהודים? מה פשר ההבנה לאווירה ששררה בידוובנה ("עיר קטנטנה שאולי יוצאת מדעתה מרוב כאב", שבה לפני

המלחמה "לא יכולה היתה לשרוד, ולו חנות אחת של לא-יהודים")? מה פשר התירוצים על "הקושי הנורא" להתייצב נגד אינסטינקט רצחני של חלקים מן האוכלוסייה שזה עתה החליטו לרצוח את שכניהם? אם מדברים על אמפתיה - כלום אין אלה יהודי ידוובנה הראויים לה? (גרוס עושה זאת, אבל ההיסטוריון תומאש שארוטה והעיתונאי יאצק ז'קובסקי מגנים אותו בשל כך). מדוע קשה כל כך להביט בפניהם של היהודים? ובאמת, מדוע שלא נקשיב ליהודים המדברים ב"שפת הטררגדיה שלהם", כפי שיאצק ז'קובסקי קורא לה? האם במאבק נגד "שפת הטררגדיה שלהם" אנחנו לא מגינים, במקרה, על 'הזכות' שלנו להסב את מבטנו מן מהאמת?

גן העדן המדומה

פסיכואנליזה היא עניין חשוב בפולין, לא פופולרי, לא זול. למרבה המזל, פולין היא גם ארץ של אנשים לא עקביים במיוחד. הפולנים עשויים, למשל, להלל סופרים מסוימים אך לא בהכרח לקרוא אותם. כלומר, לא כל מה שמהולל בפיהם ראוי לקריאתם, ולהפך. בהקשר

באמת, הם לא היו מתאמצים בכל כוחם לשכנע את עצמם ואת האחרים שהם חפים מפשע". אמן.

הערות

1. מאמרו של גינטר גראס "שתיקת הויכוח" פורסם בתרגום פולני בעיתון 'גוטה ויבורצה', 11.10.2000.
2. שכנים ראה אור בפולנית בשנת 2000 ותורגם לעברית בידי יו"י מיכאלוביץ', הוצאת ידיעות אחרונות, יד ושם 2001.
3. ב סחוד סחוד, מאת אנה גרופינסקה. תרגמו מפולנית: יונת ואלכסנדר סנר, הקיבוץ המאוחד 2000.
4. הכוונה לשייר 'נוצרי' מסכן מסתכל בגטו', שכתב צ'סלב מילוש ב-1943. תורגם לעברית בידי רפי וייכרט במוסף הספרות של 'מעריב'.
5. זיגמונט באומן, סוציולוג פולני מבריק, שהודח ממשרתו במסע התעמולה 'האנטי-ציוני' ב-1968 ונאלץ לעזוב את פולין. הרצה בשנים 1969-1971 באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטת חיפה. עזב את ישראל לבריטניה, והרצה בקיימברידג'. מייחסים לו את המצאת המושג 'פוסט-מודרניזם'. המחברת מצטטת בהמשך מתוך ספרו מודרנה ודצח עם. בעברית ראה אור ספרו גלובליזציה - ההיבט האנושי, תרגם מאנגלית: גרשון חנוב, הקיבוץ המאוחד/ קו אדום 2002.

יואנה טוקרסקה-באקיר (Joanna Tokarska-Bakir), פרופסור לאתנולוגיה ולאנתרופולוגיה של התרבות באוניברסיטת וארשה, נחשבת לאחת האינטלקטואליות המבריקות כיום בפולין. מאמרה פורסם לראשונה ב'גוטה ויבורצה' ('Gazeta Wyborcza') ב-13 בינואר 2001 וזכה בפרס 'מאמר השנה'. הוא פותח את קובץ המסות מפרי עטה בכריז בערפל (2004). המאמר עודכן בספטמבר 2006. המאמר כלול באנתולוגיה עימות עם זיכרון: החשבון הפולני, בעריכתה של מירי פז ובתרגומה, הוצאת הקיבוץ המאוחד/ קו אדום, שתראה אור בפברואר 2007.

הפסיכואנליטי ראוי להתעכב על עוד תכונה פולנית אחת - תסביך אב. הודות לתסביך האב שלהם מוכנים הפולנים לקבל כל דבר מאנשים מסוימים, ובפרט מ'אבות' מסוימים, אפילו תרופה מרה כמו ספת הפסיכואנליזה. אחד ה'אבות' האלה הוא הנוזיר הפילוסוף תומס מרטון. האב השני הוא הכומר הפילוסוף יוזף טישנר. טישנר, למרבה הפלא, הוא דווקא אויב מוצהר של הפסיכואנליזה.

תומס מרטון כתב כמה דברים נכוחים על יחסי שחורים-לבנים בארצות-הברית, שניתן להחילם גם על בעיית האנטישמיות הפולנית, ועל בעיה חמורה אף יותר: הכחשת קיומה. מרטון טוען, כי עד מלחמת האזרחים נחזו החיים בדרום האמריקאי כגן עדן; שחורים חביבים שרו במטעים בעוד אצילים לבנים דאגו לקיומם. מלחמת האזרחים חיסלה את גן העדן. "מאז מלחמת האזרחים האומה כולה נעשתה שותפה לחטא. לא ניתן היה לחמוק מן החטא הזה. בנם של המתיישבים או בעלי המטעים נקרע באכזריות משנתו. פתאום היה חייב להתעמת עם האכזריות ששכנה בתוכו, אכזריות שלא שיער כמותה ולא ידע על קיומה: הודון, העוול, תאוות הבצע, הצביעות, חוסר האנושיות! הוא כבר יודע שיש את על מצחו והוא פוחד להביט ולהכיר בו. זה עלול להיות אות קין". אנשי הדרום הלבנים היו עיקשים. הם לא השלימו עם גירושם מגן העדן. הם התמודדו עם הידיעה הלא-נעימה הזאת בהשלכה על השחורים. "הגועזן הלבן מוכן להכיר בשנאתו לשחור אך ורק כשהוא מציג אותה כשנאת השחור ללבנים". בהטילו את האשמה על השחור, יכול האדם הלבן מן הדרום לומר על עצמו בבטחה, ש"הוא אותו אדם, כפי שראה עצמו תמיד: חביב, אדיב, הוגן, אציל, מנומס ויחד עם זאת פשוט...". האם האנטישמיות של פולנים עדינים וטובים, חסרי רחמים ופגיעים, החותמים את נושא השואה בטרם פתחו בו, המעצימים כל קול יהודי שאינו צודק ומשתיקים כל קול צודק, אינה נובעת מניסיון טראומטי דומה? כלום אין השואה, מנקודת מבטם של הרבה פולנים מבוגרים, עוד חזירות יהודית-גרמנית בוגדנית, המחבלת לעד בשיבה לסופליצובו - גן העדן ב חתונ של ויספיאנסקי, שם אריה עם גדי ירבוץ, וינקל יכה במצילתיים תחת עינו הפקוחה של ג'רוואוי?

גן העדן המיתי בסופליצובו מילא תפקיד חשוב בתקופת המאבק לעצמאות. אחרי השיבה לבית ולמולדת הפך המיתוס הזה לאשליה מסוכנת. "כשמיתוס הופך לחלום בהקיץ", כותב תומס מרטון, "ראוי לבחון אותו מבעד לזכוכית מגדלת, לקבוע שכבר אינו תקף ולזנוח אותו. לדבוק בו בכוח אחרי שאיבד את תפקידו היצירתי, פירושו לדון את עצמנו למחלת נפש".

גבולות בטוחים?

העיתונאי יאצק ז'קובסקי מצא בספרו של יוזף טישנר איך לחיות משפט מרגיע בשאלת האחריות: "אחריותו של אדם אינה חורגת מעבר לגבולות יכולת הפעולה האפקטיבית שלו". כלומר, מעבר לגבולות שהציב האב טישנר, ז'קובסקי חש מוגן. מנקודת הראות שלי, אין זה צודק ואין זה נכון.

מעטים הכירו את המצפון האנושי כפי שהכיר אותו יוזף טישנר. הוא הגן בתוקף על עליונות המצפון, ובמצבים מסוימים - בניגוד לעמדת הכנסייה. הוא ידע שלא ניתן לכפות מצפון פרטי, כשם שלא ניתן לכפות זיכרון קיבוצי, והלוא קיימת זיקה בין השניים. שיטת ההונאה העצמית הרווחת ביותר, טען טישנר, היא להעניק מחילה לעצמך ולהאשים את האחרים. בטבעו של המצפון טמון פרדוקס: מצפון הוא קולו של המוסר הקורא לנו להישאר חפים מפשע. אבל בה בעת הוא קולה של הדת, המלמד אותנו משהו הפוך לגמרי: "הקדוש שבקדושים חש שהוא החוטא הגדול ביותר". מסקנתו של האב טישנר היא חד-משמעית: "אילו הפולנים היו דתיים

מרים איתן

אקטואליה

**השמים הפתולים מאד היום
אינם הולמים את דמעותי.**

**מוחקת שם ועוד שם
מספר הטלפונים שלי
עוד מעט
יפחק גם שמי.**

**בשוקים - תפוזים וקלמנטינות
עוד מעט נפתח מטרף
ונאכל ספגניות.**

**הפסקת אש בין הלונה
לבר-מצוה
מתי אכתב פואמה
על האפיוודה הציונית שלי.**

**ושוב מתקרב כ"ט בנובמבר
ח"י שנים שהלכת ממני
מי אמר שהזמן מרפא?**